

Joanna Kamper-Warejko

Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu

 <https://orcid.org/0000-0001-9877-6242>

Joanna Kulwicka-Kamińska

Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu

 <https://orcid.org/0000-0001-8566-9181>

Grzesznice i święte. XVI-wieczne formacje na -ic(a)/-yc(a), -nic(a)

I. Wstępne uwagi teoretyczne

Termin *feminatywum* (z łac. *feminativum* ‘uczyniony zniewieściałym’ < łac. *feminativus* ‘czyniący zniewieściałym’ < łac. *feminatus* ‘zniewieściały’) oznacza rzeczownik, który jest derywowany od rzeczownika rodzaju męskiego (lub bezpośrednio od czasownika z sufiksem złożonym kategorii wykonawców czynności) i nazywa kobiety zawód bądź funkcję albo stanowi żeński wariant nazwy wykonawcy czynności lub osobową żeńską nazwę charakterystyczną (za Dubisz 2021: 111). Formy feminatywne tworzą klasę leksemów o trwale żeńskim rodzaju gramatycznym. Powstają na drodze mocji, czyli zmiany rodzaju gramatycznego rzeczownika. Jest to proces słowotwórczy w obrębie imion, nazwisk, nazw funkcji, zawodów, tytułów naukowych i społecznych oraz rzadziej — nazw zwierząt. Alicja Nagórko wśród podstawowych sposobów mocji wymienia sufiksację oraz zmianę paradygmatu fleksyjnego. W zakresie tworzenia form feminatywnych wskazuje jednak na ograniczony zasób sufiksów. Badaczka podnosi, że końcówki w języku polskim nie są wyspecjalizowane w żeńskiej derywacji, a poza nielicznymi wyjątkami, jak np. afiks *-in(i)/-yn(i)* czy afiksy tworzące formy nacechowane — obsługują jednocześnie inne kategorie słowotwórcze (Nagórko 1998: 75–76;

por. Malich 2022: 6–7). Analogiczne wnioski wysnuwa Hanna Jadacka, która zauważa, że polszczyzna nie dysponuje wieloma wykładnikami słowotwórczymi żeńskości. Wskazuje na przykład przyrostek *-k(a)*, tworzący tradycyjne formacje typu: *autor-ka*, *nauczyciel-ka*, *pisar-ka*. Podkreśla przy tym, że sufix ten nie jest uniwersalny, gdyż „jego stosowanie podlega trojakim ograniczeniom: fonetycznym, semantycznym i stylistycznym” (Jadacka 2013: 128). Ograniczenia formalne występują przy próbie tworzenia formacji pochodnych od podstaw męskich, zakończonych na grupę spółgłoskową, zwłaszcza zawierającą cząstkę *-k-*, np. *architekt* → *architektka*. Restrykcje stylistyczne są zaś bezpośrednio połączone z semantycznymi, wynikającymi z homonimii, jak w przypadku znaczeń wyrazów typu: *murarka*, *stolarka*, *ślusarka* (Jadacka 2013: 127–128)¹. Można wskazać też inne afiksy tworzące nazwy żeńskie, np. *-in(i)/-yn(i)* czy *-ic(a)/-yc(a)*, ale są one współcześnie coraz częściej wypierane przez *-k(a)*. Ponadto do wykładników żeńskości można zaliczyć przyrostek *-a*, np. *posła*, oraz sufiksy tworzące nazwy dzierżawcze, np. *-ow(a)*, *-in(i)/-yn(i)*, czy nazwy styczności, np. *-ówn(a)*, *-ank(a)* (Jadacka 2013: 129–130).

Nazwy żeńskie tworzone od nazw męskich występują od prądziejów języka — por. m.in. psł. *roba* ‘służąca, niewolnica’ od psł. *robъ* ‘sługa, niewolnik’, a wymienione wyżej sufiksy, tworzące feminitywa były znane już w epoce prasłowiańskiej. Stanisław Dubisz zauważa, że „W języku polskim i w innych językach słowiańskich wynika to z potencjału podsystemu morfologicznego (słowotwórczo-fleksyjnego), poczynając od ich prajęzyka, tj. języka prasłowiańskiego, pozwalającego na różnorakie możliwości realizacji kategorii rodzaju” (Dubisz 2021: 111). Wskazuje przy tym, że wyznaczniki kategorii rodzaju żeńskiego mogą mieć charakter leksykalnosemantyczny, morfologiczny lub leksykalnosemantyczno-morfologiczny (Dubisz 2021: 111).

¹ Wspomina o tym też Marek Łaziński w odpowiedzi zamieszczonej w Poradni Językowej PWN (9.09.2003): „Derywację żeńską blokuje często wielofunkcyjność cząstki *-ka* lub innego formantu żeńskiego, np. *pielgrzymka* to w dzisiejszych słownikach nazwa czynności, a nie kobiety pielgrzymka, choć jeszcze w *Słowniku warszawskim* były oba znaczenia” (Poradnia Językowa PWN: online).

.....

Jak podaje w swojej monografii dotyczącej staropolskich kategorii słowotwórczych Krystyna Kleszczowa (1998), w za-
bytkach tej epoki klasa żeńskich nazw osobowych liczy 131
przykładów. Wśród derywatów modyfikacyjnych głównym
formantem, tworzącym nazwę żeńską od męskiej, był sufix
-k(a) (60 przykładów). Na drugim miejscu autorka wymienia
formant -ic(a) (21 przykładów, od męskich nazw na -ik, -ec, -ic
i niemotywowanych), następnie -a (18 przykładów) i -nic(a)
(13 przykładów, od męskich nazw na -nik). Pozostałe odnoto-
wane w tej epoce formanty są jednostkowe (Kleszczowa 1998:
78–80). Biorąc pod uwagę liczbę haseł z przywołanymi wy-
żej sufixami, zapisanych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*
(dalej: SPXVI) proporcje te wydają się analogiczne.

W 2021 roku ukazał się artykuł Anetty Luto-Kamińskiej
pt. *Kim były szesnastowieczne malarki, murarki i mydlarki?*.
Autorka opracowania omawia w nim „formacje zakończone
na -(ar)ka, utworzone za pomocą sufixu -ka od rzeczowni-
kowego pnia z przyrostkiem -arz, gdzie sufix -ka tworzy na-
zwy kobiet od podstawy będącej nazwą męskiego wykonaw-
cy czynności o charakterze zawodowym” (Luto-Kamińska
2021: 13). „Mając na względzie fakt, że w polszczyźnie histo-
rycznej możemy mówić o dwu podkategoriach semantycz-
nych (słowotwórczych) feminatywów na -arka: 1) nazwach
kobiet wykonujących dany zawód lub czynność o charakte-
rze zawodowym oraz 2) nazwach żon mężczyzn wykonują-
cych zawód lub czynność” (Luto-Kamińska 2021: 17), Luto-
Kamińska stara się odpowiedzieć na pytania, czy konkretna
kobieta nazywana rzeczownikiem utworzonym od nazwy
męskiego wykonawcy czynności o charakterze zawodowym
1) wykonywała odnośne czynności zawodowe czy 2) była
żoną takiego wykonawcy czynności (ewentualnie wdową po
takim wykonawcy)? (Luto-Kamińska 2021: 20).

Ze względu na to, że nazwy osób są wyrazistą grupą seman-
tyczną, w której odbija się społeczny porządek świata ludz-
kiego, odpowiedzi na te pytania pozwoliły autorce choć frag-
mentarycznie odtworzyć językowy obraz świata kobiety doby
renesansu, zwłaszcza w kontekście struktury zawodowej
tego okresu. Dopełnieniem tego obrazu jest niniejszy artykuł.

Jego autorki, przychylając się do powszechnie panującej opinii, że formacje feminatywne określają role społeczne kobiet, celem badań czynią próbę interpretacji szesnastowiecznych feminatywów utworzonych za pomocą sufiksów o równie wysokiej frekwencji, tj. *-ic(a)/-yc(a)* i *-nic(a)*, na ogół pochodzących od maskulatywów zakończonych na *-ec*, *-ic*, *-ik* oraz *-nik*. Analizie zostały poddane wybrane feminatywa z tej klasy odnotowane w SPXVI i kartotece słownika². Ze względu na ograniczenia związane z objętością artykułu autorki nie uwzględniają haseł słownikowych³ i haseł spoza kanonu źródeł. Zebrany zbiór liczy 68 leksemów. Ich charakterystyka obejmuje formalną historyczną analizę słowotwórczą w powiązaniu z ich opisem leksykograficznym zawartym w SPXVI. Dla haseł nieopracowanych w słowniku poszerzono ogląd o inne leksykony historyczne, m.in. słownik Stefana Reczka (dalej: PSDP).

W celu charakterystyki słowotwórczej wybranych formacji żeńskich przyjrzymy się najpierw męskim nazwom działacza, zawodów i nominacjom atrybutywnym⁴, na których często są zbudowane interesujące nas formacje. Szukamy ich w historycznych słownikach, głównie w SPXVI. Materiał ten uzupełniamy o dane z PSDP. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż w SPXVI nie zawsze występuje materiałowe poświadczenie maskulatywów. Pośrednim potwierdzeniem obecności leksemu w systemie językowym jest zatem obecność tworzonych od nich derywatów (Luto-Kamińska 2021: 13).

² W tym miejscu składamy podziękowania pracownikom toruńskiej pracowni SPXVI za pomoc i udostępnienie materiałów. Nie sprawdzono trzech leksemów (*szuźbica*, *szuźbnica* i *sprostnica*) z interesującym nas formantem, ponieważ materiał leksykalny był niedostępny w pracowni SPXVI.

³ Są to wyrazy, które nie mają poświadczenia w źródłach SPXVI, ale potencjalnie mogły istnieć (z reguły są notowane w innych opracowaniach leksykograficznych — *Słowniku staropolskim* i słowniku Knapskiego).

⁴ Warto wspomnieć, że podział ten nie jest bezproblemowy. Od lat badacze próbują wskazać zakresy tych zbiorów i zdefiniować kategorię wykonawców czynności. Wyodrębnienie nazw działacza nie jest sprawą prostą chociażby ze względu na nieostrość granicy między nazwami skłonnościowymi i atrybutywnymi, a także różnymi podstawami, zarówno czasownikowymi, jak i rzeczownikowymi. Pisała o tym między innymi Renata Grzegorzycowa (1984).

Przedmiotem naszego zainteresowania są formacje zakończone na *-ec*, *-ic*, *-ik* oraz *-nik*. Można im przypisać następujące wartości kategoriałne (za: Klemensiewicz, Lehr-Spławiński, Urbańczyk 1964: 197–225, dalej: GHJP)⁵:

1. Nazwy działacza

Należą tu rzeczowniki pochodne odczasownikowe, które są nazwą istot żywotnych w związku z wykonywaną przez nie czynnością, zakończone na:

- *-nik* < **-nik(ɔ)* — jest to afiks wyodrębniony z rzeczowników zawierających przed formantem *-ikɔ* formant przymiotnikowy *-ɔn-*, np. *buntownik*, *czarownik*, *pracownik*;
- *-ec* < **-ɛc(ɔ)* < **-ɛk(ɔ)*, np. *kupiec*, *wędrowiec*, *wieszczec*. Już w najstarszej dobie jest to afiks mało produktywny, wypierany w tym zakresie przez *-c(a)*.

2. Nazwy zawodów

W ich skład wchodzi rzeczowniki pochodne odrzeczownikowe, które nazywają osobę od miejsca, instytucji, materiału, narzędzia, wytworu itp. jej pracy, zakończone na:

- *-nik*, np. *bębennik*, *celnik*, *robotnik*. Funkcje tego formantu już w staropolszczyźnie przejmują afiksy *-arz* i *-owiec*.

⁵ Nieco inne kryterium podziału, wykorzystane również przez Krysztynę Kleszczową (1998), zaproponowano w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (1998). Na jego podstawie wyróżniono trzy kategorie: odczasownikowe nazwy subiektów czynności, procesów i stanów (GWJP: 398–404), odprzymiotnikowe nazwy subiektów (nosicieli cech) (GWJP: 418–421) oraz odrzeczownikowe nazwy subiektów przy niewyrażonym predykacie (tu np. nazwy odobiektowe, odrezultatywne, odnarzędziowe, odmiejscowe nazwy agentywne, nazwy mieszkańców i 14 innych podkategorii; GWJP: 433–445). Taka propozycja klasyfikacji znacznie poszerza rozumienie kategorii wykonawcy czynności (*nominata agentis*).

3. Nazwy atrybutywne

Zalicza się tu rzeczowniki, które nazywają przedmiot (osobę, zwierzę, rzecz itp.) ze względu na jej właściwość, przymiot, wyróżnik. Są tworzone od przymiotników, imiesłowów biernych i rzeczowników. Ponadto występują tu formacje motywowane przez czasowniki:

- *-ec*, np. *chciwiec, oblubieniec, młodziec*;
- *-ik/-yk* < **-ik(ь)*, np. psł. *mōčēnikъ* od *mōčēnъ* 'męczony'. Należą tu też rzeczowniki, obok których są w użyciu równoznaczne przymiotniki z formantem *-ьn-ъ*, np. *dłużny, grzeszny* — *dłużnik, grzesznik*;
- *-nik* — ten formant występuje w rzeczownikach, obok których nie ma równoznacznego przymiotnika na *-ny*, np. *papieźnik, pątnik*.

4. Nazwy styczności

Należą tu rzeczowniki, które nazywają fizyczną, duchową, zawodową styczność, zależność jednej osoby od drugiej, zakończone na:

- *-ic* < **-itj(ь)* — formant ten oznaczał pochodzenie, nazywał potomka osoby czy zwierzęcia wymienionych w pniu, np. *bożyc, panic, siostrzyc*.

Jeśli chodzi o formanty *-nik*, *-ik* i *-ec*, to są one wielofunkcyjne, co implikuje trudności z ich przyporządkowaniem do określonych kategorii słowotwórczych. Franciszek Peplowski wskazuje, że sufiks *-nik*, *-ik*, poza odczasownikowymi nazwami wykonawców czynności, tworzy w XVI wieku m.in.: odrzeczownikowe nazwy zawodowe oraz odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe nazwy znamionujące (Peplowski 1974: 182). Analogicznie *-ec* poza odczasownikowymi nazwami wykonawców czynności tworzy w polszczyźnie XVI wieku m.in.: odprzymiotnikowe i odimiesłowowe nazwy znamionujące (Peplowski 1974: 231). Krystyna Kleszczowa dzieli formacje z sufiksami *-nik*, *-ik*, *-ec* na: odczasownikowe nazwy subiektów (np. *cudzołożnik, czarownik; igrzec*), formacje

odrzeczownikowe (np. *czeńnik*, *miecznik*, *studiennik*, *lutnik*, *ulicznik* i inne) i odprzymiotnikowe nazwy subiektów (nosicieli cech, np. *grzesznik*, *nędznik*) (Kleszczowa 1998: 91, 95, 98–103, 112).

Scharakteryzowane wyżej formacje stały się podstawą dla większości omawianych tu nazw kobiet, utworzonych za pomocą formantów *-ic(a)/-yc(a)* i *-nic(a)*. Jak już wspomniano, podstawę poniższego zestawienia stanowią definicje słownikowe zawarte w opracowanych dotąd tomach SPXVI, a przykłady wynotowane z kartoteki SPXVI klasyfikowane były na podstawie kontekstu oraz definicji w PSDP. Punktem wyjścia jest więc dla nas semantyka, czyli znaczenie zebranych nazw. W oparciu o to kryterium podzielono je na kategorie i starano się wskazać podstawę leksemu.

Analizowane przez nas feminatywa są zatem przeważnie zbudowane na rzeczownikach męskich (por. definicję feminatywu) i z reguły utworzone w drodze derywacji paradygmatycznej. Jeśli chodzi o żeńskie formacje na *-ic(a)/-yc(a)* i *-nic(a)* tworzone od męskich na *-ik*, *-nik*, możliwe jest też przyjęcie innego rozwiązania objaśniającego ich pochodzenie, mianowicie derywacji wymiennej, przy której żeński sufix wchodzi na miejsce męskiego (Tomala za Grzegorzycową 2021: 91). Analiza materiału skłoniła nas jednak do opisu tych formacji jako derywatów paradygmatycznych, z formantem *-a* i alternacją *k : c*. Podobnie interpretujemy nazwy żeńskie na *-ic(a)* formowane od męskich na *-ic*.

W materiale znalazły się również formacje powstałe w wyniku sufiksacji. To głównie nazwy derywowane od męskich na *-ec* lub inaczej motywowane.

Ponadto trzeba zaznaczyć, że trudności interpretacyjne nierzadko sprawia wskazanie podstaw, od których omawiane feminatywa były derywowane. Mogą mieć one podwójną, a nawet potrójną motywację (np. *czarownica* od *czarownik* lub *czarować*; *grzesznica* od *grzesznik* lub *grzeszny* bądź też *grzeszyć*; *drapieznica* od *drapieznik* lub

*drapieźny*⁶; *czernica* od *czerniec* lub *czerny* i in.). W zależności od przyjętej podstawy słowotwórczej można wskazać zarówno rodzaj derywacji, jak i rodzaj formantu (np. *czarownica* od *czarownik* — derywacja paradygmatyczna; od *czarować* — sufiksacja i formant *-nic(a)*; *drapieźnica* od *drapieźnik* — zmiana paradygmatu; od *drapieźny* — sufiksacja i formant *-ic(a)*).

Współczesnemu badaczowi historycznej polszczyzny brakuje ówczesnej kompetencji językowej, nierzadko przeszkadza mu wiedza o języku, którą posiada jako jego użytkownik, trudno jest się mu od niej oderwać (Kleszczowa 1998: 10). W opisie wynotowanych XVI-wiecznych formacji przyjmujemy perspektywę synchroniczną, starając się jednak nie tracić z oczu ich historii i genezy.

II. Analiza materiału — nazwy żeńskie

1. Nazwy działacza, w tym nazwy zawodowe kobiet

W literaturze przedmiotu (zob. wyżej) wymienia się takie wartości kategoriale, jak: nazwy działacza i nazwy zawodowe. Jednak w odniesieniu do analizowanego materiału warto przyjąć za Luto-Kamińską, iż „nazwa wykonawcy zawodu» ma charakter umowny i nosi znamiona dużego uogólnienia. W zakres tego pojemnego pojęcia — oprócz rzeczywistych nazw zawodowych — wchodzi często także nazwy osób cechujących się konkretnymi umiejętnościami bądź regularnie wykonujących pewne czynności” (Luto-Kamińska 2021: 13).

W kategorii *nomina agentis* (w tym *nomina professionum*) mieszczą się derywaty zakończone na *-ic(a)*⁷ i *-nic(a)*⁸, które

⁶ SPXVI w drugim znaczeniu przymiotnika *drapieźny* notuje ‘skłonny do grabieży, zdzierstwa, grabiący; chciwy, okrutny, zaborczy (o człowieku)’ (37 użyć), w tym 8 użyć w funkcji rzeczownika ‘człowiek chciwy, skłonny do grabieży, drapieźca’. To znaczenie stało się podstawą omawianej tu formacji.

⁷ To sufiks o podwójnej motywacji: a) powstały przez palatalizację *k > c* w formancie **-ik(a)*; b) powstały przez kontaminację dwóch przyrostków: obok męskiego **-ik(ɛ)* był pierwotnie żeński **-ik(a)*, a obok męskiego **-ɔc(b)* żeński **-ɔc(a)*. Formant *-ic(a)* miałyby być wynikiem skrzyżowania przyrostków żeńskich: **-ik(a)* i **-ɔc(a)*.

⁸ To formant wyodrębniony z żeńskich rzeczowników zawierających przed afiksem *-ic(a)* przymiotnikowy formant *-ɔn-*.

w większości można interpretować jako utworzone wskutek zmiany paradygmatu (Kleszczowa 1998: 78). Ich parafraza słowotwórcza obejmuje zatem żeńskie odpowiedniki męskich rzeczowników (np. 'kobieta czarownik', 'kobieta rozbójnik'). Funkcjonują one bez zmiany znaczenia jako derywaty modyfikacyjne (Kleszczowa 1998: 78–81). W analizowanym materiale wyróżniamy następujące formacje feminatywne powstałe w procesie derywacji paradygmatycznej od maskulinów zakończonych na -ik lub -nik: *arcyczarownica* (od *czarownik* + prefiks *arcy-* 'wyższy stopień w hierarchii'); *bębennica* (od *bębennik*); *czarnoksiężnica* (od *czarnoksiężnik*); *czarownica* (od *czarownik*); *czeladnica*, *czelednica* (od *czeladnik*); *drapieźnica* (od *drapieźnik*); *kapłanica* (pogardl.) (od *kapłanik*)⁹; *naśladownica* (rel.) (od *naśladownik*); *orędowica* (tu o Matce Bożej) (od *orędownik*); *pomocnica* (od *pomocnik*); *robotnica* (od *robotnik*); *rozbojnica* (od *rozbojnik*); *tanecznicza* (od *tanecznik*); *zastępnica* (tu o Matce Bożej) (od *zastępnik*).

Formant -ic(a)/-yc(a) wyraźnie wyodrębnia się w nazwie *wieszczycza* (od *wieszcz* lub *wieszczec*). Dla tej formacji w opracowaniach historycznojęzykowych nie wskazywano podstawy słowotwórczej, ale męskie nazwy wykonawców czynności notują SPXVI i PSDP¹⁰, a autorzy GHJP (198) maskulatyw *wieszczec* zaliczają do kategorii *nomina agentis*¹¹.

⁹ Wyraz *kapłanica* można również rozpatrywać jako derywat sufiksalny o podwójnej motywacji: albo od rzeczownika *kapłan*, albo *kapłannik* (> *kapłan-ica*). Można dodatkowo jeszcze wskazać jako podstawę rzeczownik *kapłaniec*.

¹⁰ W monografii K. Kleszczowej podano ten przykład wśród nazw „dla których nie odnotowano męskiej podstawy” (Kleszczowa 1998: 95). Formację *wieszczec* w znaczeniu 'wieszcz, czarnoksiężnik, wróżbita' znajdujemy w PSDP (555). Użycie potwierdzono cytatem z *Biblii Królowej Zofii* (XV wiek). SPXVI notuje dwa rzeczowniki o podobnym znaczeniu: *wieszcz* (2x) i *wieszczec* (2x).

¹¹ Franciszek Peplowski notuje rzeczownik *wieszczec* i zalicza go do odczasownikowych nazw wykonawców czynności (Peplowski 1974: 231).

Znajdują się tu też feminitywa o innej motywacji, ale utworzone za pomocą sufiksów *-ic(a)/-yc(a)* od maskulatywów innych niż zakończone na *-ik*, *-nik*, *-ic* i *-ec*, np. *ekonomicca* (od *ekonom*); *papieżyca* (od *papież*; 'kobieta sprawująca funkcję papieża' pod imieniem Jan VIII).

W jednym przypadku formant *-ic(a)* niesie znaczenie dzierżawcze — zob. *carzyca* 'zapożyczony z Rusi tytuł żony cara (tj. chana) tatarskiego' (od *car*).

Z kolei formacja *blaźnica* (w znaczeniu zawodowym — w SPXVI są trzy takie konteksty) może być podwójnie motywowana (od *blažen* lub odczasownikowo — od *blaźnować*).

Definicje słownikowe zamieszczone w SPXVI ujmują znaczenia tych formacji w schematy 'kobieta coś robiąca', 'kobieta, która coś robi', czasami wraz z tymi objaśnieniami pojawiają się synonimy, np. *bębennica* 'kobieta bijąca w bęben'; *drapieźnica* 'rozbójnica; kobieta, która łupi, rabuje'; *kapłanica* 'kobieta pełniąca obowiązki kapłana; w funkcji pejoratywnej'.

Jak widać, są to z reguły derywaty modyfikacyjne powstałe na podstawie męskich nazw wykonawców czynności, które z kolei mogły być tworzone zarówno od czasowników, rzeczowników, jak i przymiotników.

2. Nazwy atrybutywne kobiet

W ich skład wchodzi nominacje zakończone na *-ic(a)/-yc(a)* i *-nica* (GHJP: 200–201). Do innych funkcji tych formantów, nas tu nieinteresujących, należą: tworzenie nazw samic zwierząt, nazw botanicznych i medycznych, nazw narzędzi, miejsc, nazw pomniejszających (np. XVI-wieczne *lewczyca* 'samica lwa'; *ogażyca* 'samica ogara'; *żagawica* 'pokrzywa'; *zanokcica* 'dolegliwość'; *pułhakownica* 'rodzaj broni'; *świętnica* 'świętynia'; *barwica* 'szminka'), wyjątkowo w polszczyźnie też powiększających lub augmentatywnych (od końca XVIII wieku) czy ogólnikowo pochodnych (np. XVI-wieczne *dzwonica*, *okienica*).

Klasyfikacja formacji żeńskich do kategorii *nomina attributiva* zależy od przyporządkowania do tej grupy ich męskich podstaw słowotwórczych. Problematyczne, jeśli chodzi

o klasyfikację, są formacje rzeczownikowe o motywacjach czasownikowych, które wyrażają subiekta czynności o typowych tylko dla niego właściwościach, jawiących się w charakteryzujących go działaniach, stylu bycia, skłonnościach czy zachowaniu, a od nich są tworzone następnie formacje żeńskie (Gala-Milczarek 2020: 151 za: Doroszewski 1928; 1929; Gaertner 1934; Laskowski 1971; Sajewicz 2002). Ważny postulat w tym zakresie zgłosił Wacław Cockiewicz, według którego należy wyraźnie określić, „kiedy czynność wykonywana przez nazywany desygnat jest działaniem celowym, świadomym, zamierzonym, kiedy natomiast postrzegana jest jako atrybut, właściwość przejawiana w czynności, w związku z którą desygnat często jest także oceniany” (Gala-Milczarek 2020: 154 za: Cockiewicz 2001: 53–62). Zatem „[J]eżeli w strukturze znaczenia kategorialnego derywatu argument, będący semantycznym korelatem formantu słowotwórczego, nie wchodzi w bezpośredni stosunek z predykatem stanowiącym korelat podstawy słowotwórczej, lecz ten ostatni zdominowany jest przez inny (modalny) predykat, niemający w strukturze formalnej wyrazu osobnego korelatu, to taki derywat nie należy do kategorii *nomina agentis*, lecz do kategorii *nomina attributiva*” (Cockiewicz 2001: 59).

Analizowane przez nas formacje żeńskie należące do *nomina attributiva* w większości powstały w wyniku zmiany paradygmatu męskich nazw zakończonych na -ik lub -ic. Wskazane tu formanty wnoszą więc tylko cechę żeńskości. Tę grupę reprezentują następujące derywaty: *bezecnica* (od *bezecnik*); *cudzołożnica* (od *cudzołożnik*); *grzesznica* (od *grzesznik*); *jawnogrzesznica*, *jawna grzesznica* (od *jawnogrzesznik*); *karlica* (od *karlik*); *licemiernica* (od *licemiernik*); *marnica* (od *marnik*); *męczennica* (od *męczennik*); *miłośnica*, *miłośnica*, *miłośnica* (od *miłośnik*); *młodzica* (od *młodzik*); *nałożnica* (od *nałożnik*); *nędnica*, *nędnica* (od *nędnik*); *nieboszczyca* (od *nieboszczyk*); *nierządnica* (od *nierządnik*); *nieszlachetnica*, *nieszlachetnica*, *nieszlachetnica* (od *nieszlachetnik*, *nieszlachetnik*, *nieszlachetnik*); *nieszczęśnica*, *nieszczęśnica* (od *nieszczęśnik*); *niewolnica* (od *niewolnik*); *oblubienica* (od *oblubienic*); *obmownica* (od *obmownik*); *okrutnica* (od *okrutnik*); *omylnica*

(od *omylnik*); *piekielnica* (od *piekielnik*); *pochlebница* (od *pochlebnik*); *przestępnica* (od *przestępnik*); *rowiennica* (od *rowiennik*); *rozkoszница* (od *rozkosznik*); *swawolница* (od *swawolnik*); *uczennica* (od *uczennik*); *wszeteczница* (od *wszetecznik*); *zakonnica* (od *zakonnik*); *założnica* (od *założnik*¹²); *złośnica* (od *złośnik*); *zwodnica* (od *zwodnik*); *zwolewnica* (od *zwolewnik*).

W materiale znalazły się też wyrazy pochodne, w których wyraźnie można wyodrębnić formanty *-ic(a)/-yc(a)*, np. *czernica* (od *czerniec*¹³); *mierzienica* (od *mierzieniec*); *oblubienica* (od *oblubieniec*); *wdowica* (od *wdowiec*); *wychowanica* (od *wychowaniec*).

Ponadto notujemy tu kilka nazw o innej motywacji, ale utworzonych za pomocą sufiksów *-ic(a)/-yc(a)*, *-nica*. Mogły one powstać od rzeczowników rodzaju męskiego innych niż zakończone na *-ik*, *-nik*, *-ic* i *-ec*, ale czasami możemy je również wywodzić od podstaw czasownikowych bądź przymiotnikowych. Są to: *blaźnica* (od *blażen* lub *blażnować*); *mężycza* (od *mąż*); *obrzymica* (od *obrzym* lub *obrzymowy*); *oślica* (od *osioł* lub *ośli*); *poboczница* (od *poboczny*, SPXVI dla tego przymiotnika podaje znaczenie 4. 'nieprawa, żyjąca w konkubinacie' 1 raz, np. *poboczna żona*); *położnica* (od *połóg*); *święcica* (prawdopodobnie od podstawy *świętek*¹⁴ lub *święty*).

Żeńskim formacjom tworzonym od wyżej charakteryzowanych podstaw można przypisać eksplikację: 'kobieta, która coś lubi / jest skłonna do czegoś' (za Gala-Milczarek 2020: 157), np. *cudzołożnica* 'kobieta, która jest skłonna do cudzołóstwa'; *jawnogrzeszница*, *jawna grzesznica* 'kobieta, która jest skłonna publicznie do grzeszenia, do grzechu'; *miłośnica*, *miłośnica*, *miłosnica* 1. 'kobieta, która jest miłowana', 2. 'kobieta, która

¹² Nazwa męska notowana jest w PSDP w znaczeniu 'cudzołożnik, kochanek, nierządnik' (PSDP: 614). Nie znajdujemy jej w SPXVI. Żeński derywat wynotowany z tego słownika występuje w takim samym znaczeniu.

¹³ Ten dawny wyraz oznacza 'zakonnika obrządku wschodniego', analogicznie *czernica* to 'kobieta, która jest zakonnica obrządku wschodniego'.

¹⁴ W monografii K. Kleszczowej znajdujemy męską formację *świętek*, której eksplikacja odpowiadałaby znaczeniu podanej tu formy żeńskiej: 'święty, osoba święta' — odprzymiotnikowa nazwa subiekta — nosiciele cechy (Kleszczowa 1998: 113).

jest skłonna do cudzołóstwa', 3. 'kobieta, która jest skłonna do miłowania' (przen. o Maryi); *obmownica* 'kobieta, która lubi plotkować, źle mówi o innych'; *omylnica* 'kobieta, która lubi czynić komuś zawód'. W grupie tej — jak widać już na przykładzie leksemu *miłośnica* — znalazły się również feminatywa o następującym schemacie eksplikacyjnym: 'kobieta, która jest jakaś', np. *bezecnica* (od *bezecnik*) 'kobieta, która jest bez czci, bez honoru, występna'; *karlica* 'kobieta o anormalnie małym wzroście'; *licemiernica* 'kobieta, która jest obłudna'; *marnica* 'kobieta, która jest zła, okrutna'; *mężyca* 'kobieta, która jest mężna, odważna i waleczna'; *mierzienica* 'kobieta, która wzbudza wstręt, nienawiść, pogardę'; *nędnica*, *nędnica* 1. 'kobieta, która jest dotknięta nieszczęściem, godna litości', 2. 'kobieta, która jest uboga, niemogąca zaspokoić potrzeb życiowych', 3. 'kobieta, która jest niegodziwa, zła, godna napiętnowania'; *oślica* 'kobieta lekkich obyczajów'; *pobocznica* 'kobieta, która jest konkubiną'; *przestępnica* 'kobieta, która jest grzeszna, grzesznica'; *rowiennica* 'kobieta lub dziewczyna, która jest w podobnym lub tym samym wieku'; *święcica* 'kobieta, która jest święta'; *wszetecznicca* 'kobieta, która jest rozpustna, natrętna, wścibska'; *założnica* 'kobieta, która jest skłonna do cudzołóstwa, jest kochanką' (cytaty potwierdzają jednak, że wyraz ten nie zawsze ma znaczenie pejoratywne, dowiadujemy się, że *założnice* były brane za żony, poślubiane).

W tej grupie leksemów, podobnie, jak w nazwach kobiet wykonujących jakąś pracę/zawód (zob. II.1.), wyraźnie mamy do czynienia z funkcją semantyczną i strukturalną formantu. Przy czym najczęściej są to derywaty modyfikacyjne, tylko jednostkowo trafiają się mutacyjne (np. *piekielnica* tu w znaczeniu 'kobieta, która jest mieszkanką piekła; o jednej z bogiń rządzących w Hadesie'; *oślica* 'kobieta lekkich obyczajów').

3. Nazwy styczności

W ujęciu diachronicznym do tej kategorii zalicza się głównie rzeczowniki rodzaju żeńskiego na -ic(a), tworzone od formacji z sufiksem -ic < *-itj(b), oznaczającym pochodzenie czy nazywającym potomka osoby.

Należałyby tu zatem formacje: *rodzica* (od *rodzic*) ‘rodzicielka, matka’, derywat utworzony przez zmianę paradygmatu; *siestrzenica* ‘osoba płci żeńskiej powiązana więzami pokrewieństwa lub powinowactwa z czyjąś siostrą; może też z czyjś bratem’, utworzona od formacji na *-ec* (od *siestrzeniec*; GHJP: 203 podaje natomiast sch. *sèstrić*) i *synowica* (od *synowiec*) ‘córka brata, bratanica’ — derywaty, w których wyraźnie wyodrębnia się sufiks *-ica*. W pierwszym przypadku mogą się zrodzić wątpliwości. SPXVI notuje bowiem między innymi takie dwa znaczenia wyrazu *rodzic* jak 2. ‘ojciec’ (10 użyć) i 3. ‘ojciec albo matka’ (6 użyć). Formant może więc nieść nie tylko znaczenie żeńskości, ale jednocześnie — w stosunku do podstawy — zawężać zakres referencji (zob. SPXVI w znaczeniu 3.).

Na tym tle wyjątkowym przykładem jest zrost *bogarodzica*, *bogurodzica*, *bohorodzica* oznaczający ‘matkę Boga’ (w odniesieniu do Maryi: zrost *boga* + *rodzica* ‘rodzicielka, matka’), który jest derywatem mutacyjnym.

Zaliczamy też do tej grupy nazwę o innej motywacji niż wskazane wyżej maskulatywa. To *pasierbica* ‘córka męża albo żony z poprzedniego małżeństwa’, utworzona od męskiego rzeczownika *pasierb*.

Na potrzeby artykułu przeanalizowałyśmy wystąpienia formacji na *-ic(a)/-yc(a)* i *-nic(a)* w tekstach z XVI wieku, przytaczanych przez SPXVI i kartotekę do SPXVI. Liczba poświadczeń wynosiła 1097. Jest to grupa rzeczowników morfologicznie niejednoznacznych. Analizowane feminatywa należą do kategorii nazw wykonawców czynności, nazw atrybutywnych i nazw pokrewieństwa. Są też takie formacje, które mieszczą się w dwóch grupach. Przykładem jest *blaźnica*. Wynotowane ze słownika znaczenia tego wyrazu pozwalają na zakwalifikowanie jej do nazw wykonawców czynności/zawodów i nazw atrybutywnych.

Najliczniej reprezentowaną grupą są *nomina attributiva* (46 nazw). Jest to kategoria trudna eksplikacyjnie, albowiem formacje motywowane znaczeniami czynności mogą być potencjalnie także klasyfikowane do *nomina agentis*. Najmniej liczną grupą są nazwy styczności (5 nominacji). Najwyższą

frekwencję mają przy tym derywaty modyfikacyjne, tj. wprowadzające do znaczenia podstawy jedynie znaczenie żeńskości. Wyraźne nacechowanie stylistyczne czy użycia peryfrastyczne każą rozpatrywać wszystkie słownikowe ekscerpty w znacznie szerszej perspektywie, dlatego można było wyłonić też derywaty mutacyjne, np. *arcyczarownica* (*arcy-* ‘wyższy stopień w hierarchii’), *bogarodzica*, *drapieźnica* (tylko w znaczeniu przenośnym ‘kochanka’), *oślica*, *pobocznica*, *położnica*. Wyjątkowym poświadczeniem jest, zapożyczony i okazjonalny, dzierżawczy rzeczownik *carzyca* ‘żona cara’.

Warto zaznaczyć, że zdecydowana większość formacji żeńskich powstała w XVI wieku. Można tu wskazać 37 jednostek (54% zebranych haseł). Większości z nich należy nadać status okazjonalizmów, albowiem ich frekwencja nie przekracza 10 użyc. Jednostkowe notowanie w SPXVI, poświadczone z różnych typów tekstów, mają np. nazwy: *arcyczarownica*, *bezecnica*, *bębennica*, *ekonomica*, *licemiernica*, *marnica*, *mierzienica*, *młodzica*, *naśladownica*, *nieszczęśnica*, *obmownica*, *obrzymica*, *omylnica*, *orędownica*, *oślica*, *piekielnica*, *przestępnica*, *rowiennica*, *zwolennica*, *carzyca*, *mężyca* i *papieżyca*. Z kolei do wyrazów znanych już dobre staropolskiej należą: *bogarodzica*, *cudzołożnica*, *czarownica*, *czeladnica*, *czernica*, *grzesznica*, *karlica*, *miłośnica*, *nałożnica*, *nędnica*, *nierządnicza*, *oblubienica*, *założnica*. Jedna z odnotowanych nazw — *niewolnica*, prawdopodobnie nieznaną staropolszczyźnie (nie notują jej słowniki tej epoki), dobrze ilustruje życie wyrazów. SPXVI poświadcza ją aż 76 razy.

Badania struktury społeczno-zawodowej kobiet w dawnej Polsce wskazują, że choć praca zarobkowa zdominowana była przez mężczyzn, nie oznaczało to, że kobiety nie mogły podejmować działalności zawodowej. Zwykle była to mniej prestiżowa rola służby domowej, np. *czeladnica*, *robotnica*. Zdarzało się jednak, że kobiety zarządzały mniejszymi folwarkami czy gospodarstwami chłopskimi, np. *ekonomica*. Ponadto zajmowały się aktorstwem i różnego rodzaju występami publicznymi — por. *bębennica*, *blaźnica*, *tanecznicza* (por. zawody kobiet u Luto-Kamińskiej 2021: 22). Okazjonalnie pełniły też dostojne funkcje religijne, por. *papieżyca*.

Co z kolei inne eksplikacje mówią o kobiecie renesansu? Otóż nazwy znamionujące potwierdzają stereotypowy wizerunek kobiety, która była cudzołożna (por. formacje o różnym zabarwieniu emocjonalnym: *cudzołożnica*, *nałożnica*, *nie-rządnicza*, *ośliza*, *pobocznica*, *założnica*, *zwodnica*), występna, fałszywa i obłudna, złośliwa oraz zła (por. *bezecnica*, *licemiernica*, w jednym ze znaczeń *nędnica*, *nieszlachetnica*, *nieszczęsnica*, *złośnica*), skłonna do grzechu (por. *grzesznica*, *jawnogrzesznicza*, *przestępnica*, *swawolnica*, *wszetecznicza*), niepoważna (też *blaźnica*), a także okrutna (*marnica*, *okrutnica*). Lubiła plotkować (*obmownica*), przypodobać się (*pochlebnicza*) i zaznawać wygód (*rozkosznicza*), co wzbudzało pogardę (*mierzienica*), ale też litość (*nędnica*). Ten obraz dopełniają także nazwy podejmowanych przez nie czynności, np. czarnoksiężstwo (*czarnoksiężnicza*), czary (*czarownica*), drapanie, tj. rabowanie, rozbój (*drapieźnicza*, *rozbojnicza*), ale też prorokowanie (*wieszczycza*). Wśród wyekscerpowanych cytatów znajdujemy potwierdzenie stereotypu kobiety chociażby w jednym z przysłów *Miłośnice są drapieżnice* (Biernat z Lublina, *Ezop*, 1578 [1522]).

Dla kobiety zajmującej się czarami utworzono specjalną nominację *aryczarownica*, niemającą swojego męskiego odpowiednika. Jeśli zaś jest mowa o kobiecie kapłance to pogardliwie nazywa się ją *kapłanicą* (tak też jednak w stosunku do mężczyzny w polemikach religijnych: *kapłanik*, *kapłannik* i *kapłaniec*).

Pojawiające się nazwy o pozytywnym znaczeniu mają zwykle odniesienie sakralne — por. np.: *miłośnicę* ‘kobietę skłonną do miłowania’ (3 konteksty; o Maryi); *młodzicę* ‘kobietę, która jest dziewicą’ (z Czechowica *Rozmów chrystyjańskich*, 1575); *naśladownicę* ‘kobietę która naśladuje, tj. towarzyszy Jezusowi’; *orędownicę* ‘kobietę która oręduje, wstawia się za kimś’ (o Matce Bożej); *święcicę* ‘kobietę, która jest świętą’; *zakonnice* ‘kobietę, która jest w zakonie’; *zastępnice* ‘kobietę, która oręduje’ (o Matce Bożej); *zwoleńnicę* ‘kobietę, która jest skłonna do opowiadania się za czyjąś nauką (o Marii Magdalenie)’. Takie odniesienie ma też feminatyw, zarejestrowany tu z najwyższą frekwencją z różnych typów tekstów, *oblubienica* ‘kobieta,

.....

która jest panną młodą, wybranką, narzeczoną' (przen. też o Matce Bożej). Ekskserpcja poszerzona o inne źródła wzbogaca zestaw pozytywnie nacechowanych nazw o: *mężycę* 'kobietę odważną, mężną' (KmitaSpit, 1595), *pomocnicę* 'kobietę, która pomaga' (np. ModrzBaz, *O poprawie Rzeczypospolitej*, 1577).

Utrwalone w naszym obszarze kulturowym stereotypy kobiet są zatem obecne w przysłowiaach, aforyzmach, jak również charakteryzują słownictwo potoczne. To ostatnie, wydaje się „najlepszym źródłem do opisu aktualnego obrazu kobiety zawartego w języku przede wszystkim ze względu na połączenie w nim dwóch aspektów: z jednej strony obrazu terażniejszości, a z drugiej utrwalonych w języku przekazów historycznych i kulturowych naszych przodków oraz z jednej strony tego, co indywidualne, jednostkowego sposobu konceptualizowania świata, oraz z drugiej tego, co wspólne całemu społeczeństwu na danym obszarze kulturowym, widzenie świata z pewnej perspektywy zbiorowego doświadczenia” (Burešová-Wania 2003: 49).

Zakodowany w XVI-wiecznej kulturze europejskiej wizerunek kobiety łączył tradycję antyczną i chrześcijańską.

Były to więc fundowane na kulturze antycznej:

- 1) matki, żony i opiekunki domowego ogniska (por. Hestię), które pełniły też funkcje rodzinno-gospodarskie;
- 2) cudzołożnice (stereotyp hetery);
- 3) istoty o wielu obliczach i skomplikowanej naturze (por. greckie i rzymskie boginie, wśród których znajdowały się zarówno wierne (Penelopa), kochające (Wenus, Afrodyta), jak też zazdrosne i złośliwe (Hera) czy przewrotne (Kyrke); antyk przywołuje też obraz wojowniczych mitologicznych Amazonek) (Burešová-Wania 2003: 49–50).

Chrześcijaństwo wskazywało dwa rodzaje osobowości kobiecej, które „opierają się o antynomię grzechu i cnoty, cielesności i duchowości. Jest to więc Ewa — biologiczna pramatka rodzaju ludzkiego, ale też istota słaba i grzeszna, narzędzie

szatana i źródło wszelkiego zła czyhającego na człowieka (czyli na mężczyznę! — Ewa wszak przywiodła Adama, a z nim całą ludzkość do upadku). Z drugiej zaś Maria, uduchowiona i niepokalana Matka Boga-Człowieka, duchowa opiekunka ludzkości, wzniosły ideał kobiety świętej, wolnej od grzechu erotyki” (Burešová-Wania 2003: 50).

Obraz kobiety w języku polskim został ukształtowany na takim właśnie podłożu i wpisuje się w tradycję kulturową zachodniej Europy.

Pod koniec XIX i na początku XX wieku znaczącym zmianom uległa jednakże aktywność zawodowa kobiet. Zaczęły one uczestniczyć w życiu publicznym, zwłaszcza dużych miast. Jak pisze S. Dubisz: „W związku z dużą frekwencją rzeczowników »żeńskich« w dyskursie publicznym 20-lecia międzywojennego ukształtował się rejestr formantów, wyspecjalizowanych w tej funkcji, obejmujący takie morfemy jak: *-a, -anka, -ica, -iczka, -ini/-yni, -ka*” (Dubisz 2021: 112). Współcześnie przeżywają one swój renesans¹⁵. Przeobrażenia kulturowe, które dokonują się „na naszych oczach” wpływają też na zmianę wizerunku kobiety.

Wykaz skrótów

GHJP — Klemensiewicz Z., Urbańczyk S., Lehr-Spławiński T., 1964, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

GWJP — Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H. (red.), 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, t. II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

PSDP — Reczek S., 1968, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków.

¹⁵ Analiza słowotwórcza materiału prasowego z wybranych gazet i czasopism rocznika 2014, którą przeprowadziły Marta Grochowska i Agnieszka Wierzbicka, ukazuje, że współcześnie najbardziej produktywny pozostał formant *-ka* (aż 241 przykładów na 265 zarejestrowanych formacji) (Grochowska, Wierzbicka 2015).

SPXVI — Mayenowa M.R., Pełowski F. i in. (red.), 1966–2012, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–36, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa, online: <https://spxvi.edu.pl/>, dostęp: 8.08.2022.

Literatura

Burešová-Wania I., 2003, *Językowy obraz kobiety (Na podstawie wybranych polskich i czeskich czasopism dla kobiet)*, Uniwersytet Palacki, Olomouc.

Cockiewicz W., 2001, *Jak odróżnić działacza od nosiciela cechy*, w: Cygal-Krupa Z. (red.), *Studia Językoznawcze. Dar przyjaciół i uczniów dla Zofii Kurzowej*, Wydawnictwo Universitas, Kraków, s. 53–62.

Dubisz S., 2021, *Raz jeszcze o feminatywach i feminizmie — uwagi spokojne*, „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 111–113, doi: <https://doi.org/10.33896/PorJ.2021.5.9>

Gala-Milczarek B., 2020, *Zasady kategoryzacji nazw atrybutywnych subiektów czynności funkcjonujących w leksyce gwarowej*, „TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 6, s. 151–160, doi: <https://doi.org/10.31743/teka.13352>

Grochowska M., Wierzbicka A., 2015, *Produktywne typy słowotwórcze nazw żeńskich we współczesnej polszczyźnie*, „Acta Iniversitatis Lodziensis. Folia Linguistica” 49, s. 45–55, doi: <https://dx.doi.org/10.18778/0208-6077.49.04>

Grzegorzczkova R., 1984, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Grzegorzczkova R., Laskowski R., Wróbel H. (red.), 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, t. II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Jadacka H., 2013, *Kultura języka polskiego. Fleksja. Słowotwórstwo. Składnia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Klemensiewicz Z., Urbańczyk S., Lehr-Spławiński T., 1964, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Kleszczowa K., 1998, *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Luto-Kamińska A., 2021, *Kim były szesnastowieczne malarzki, murarki i mydlarki?*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 55, s. 11–35, doi: <https://doi.org/10.18778/0208-6077.55.01>

Łaziński M., *Nazwy żeńskie*, 2003, online: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/nazwy-zenskie;4318.html>, dostęp: 8.08.2022.

Malich A., 2022, *Feminy w ujęciu socjolingwistycznym*, [praca licencjacka], Toruń.

Mayenowa M.R., Pepłowski F. i in. (red.), 1966–2012, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–36, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa, online: <https://spxvi.edu.pl/>, dostęp: 8.08.2022.

Nagórko A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Pepłowski F., 1974, *Odczasownikowe nazwy wykonawców czynności w polszczyźnie XVI wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Poradnia Językowa PWN, online: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/nazwy-zenskie;4318.html>, dostęp: 8.08.2022.

Reczek S., 1968, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Stępień K., 2018, *Feminy w polskim dyskursie prasowym (na podstawie wybranych tygodników opinii)*, [praca magisterska], online: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/15810/klaudia_stepien_feminy.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 8.08.2022.

Tomala K., 2021, *Kształtowanie się w polszczyźnie formacji feminatywnych o nacechowaniu pejoratywnym (na przykładzie derywatów formowanych od męskich podstaw na -nik i -arz)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica” 55, s. 89–104, doi: <https://doi.org/10.18778/0208-6077.55.05>

Waszakowa K., 1996, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

.....

Słowa kluczowe: polszczyzna XVI wieku, słowotwórstwo historyczne, nazwy żeńskie (feminatywa)

Keywords: 16th-century Polish language, historical word formation, feminine names (feminatives)

.....

Females sinners and saints. Sixteenth-century formations ending with -i/-yc(a) and -nic(a)

The subject of considerations of this article are 16th-century feminine names (feminatives) formed with the suffixes *-i/-yc(a)* and *-nic(a)*, and derived primarily from masculine personal nouns (masculinatives) ending in *-ec*, *-ic*, *-ik*, and *-nik*. The three female suffixes form nouns belonging to the categories of agents, attributive names, and affinity names. The research material was excerpted from the *Słownik polszczyzny XVI wieku* [SPXVI, *The Dictionary of 16th-Century Polish Language*] and included 68 lexemes in 1,097 uses. For the authors, the purpose of the research was to interpret selected 16th-century feminatives by subjecting them to formal historical word-formation analysis, using the lexicographic description contained in SPXVI and other historical lexicons. The analysis was supplemented with an attempt at painting the linguistic image of the woman of the Renaissance era. In the material discussed, the most represented group were the *nomena attributiva*, an explicatively difficult category. On the other hand, the least represented group were the affinity names. The research demonstrated that modifying derivatives (so-called simple feminatives) were the most frequent in the group of names studied, more than half of which originated in the 16th century. Although some of the examples are nonce words, this fragmentary overview of 16th-century material allowed the authors to formulate several conclusions about the image of the woman of the era, both in the professional context and in the stereotypical perception.